

Seminář dějin umění a uměleckohistorická disciplína v současnosti

V dnešní době se v České republice pěstují dějiny umění na několika vysokoškolských ústavech. Mezi klasické instituce lze vedle Prahy (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy) a Olomouce řadit brněnský seminář nejen jako druhou nejstarší katedru dějin umění u nás, ale především pro jeho tradici, které si je vědom a neobrací se k ní zády. Seminář dějin umění je spojován s „brněnskou školou dějin umění“, která se obvykle vykládá jako vzájemné pronikání „školy vidění a vědění“. Tyto dva přístupy jsou nepochybně v práci historika umění samozřejmé a považují se za automatické dovednosti při vysvětlování uměleckých děl minulosti. Schopnost „dívat se“ dobře, mít citlivou vizuální paměť, pěstovat si „znalecké oko“ tvoří spolu se znalostmi pramenů, historického řemesla a dalších interpretačních předpokladů provázanou jednotu při uměleckohistorické práci v obecném slova smyslu. V brněnském prostředí se však tato jednotu projevovala metodickou komplementaritou, jak ji definovala především dvojice Alberta Kutala a Václava Richtera, která kongeniálně slučovala přístup znalecko-atribuční s teoreticko-metodologickým. Tato vzájemná spojitost perspektivy vizuálně interpretativní a filozofické se i do budoucna projevovala v dalším vývoji brněnského semináře a naposledy se zhmotnila v profesorské dvojici prvotřídního znalce Lubomíra Slavíčka a metodologicky orientovaného Jiřího Kroupy. V současnosti již není podobně vyhraněné definování brněnské školy tak patrné, neznamena to však, že by jakákoliv jedinečnost zdejší školy dějin umění neexistovala. Na jedné straně tak nepřestává působit silný vliv ikonografické a znalecké erudice (např. Michaela Šeferisová Loudová, Tomáš Valeš, Radka Nokkala Miltová), na straně druhé zde podobně působí inspirace imago-kulturním a socio-kulturně-historickým přístupem Jiřího Kroupy (např. Pavel Suchánek, Ondřej Jakubec). Vedle toho se v profilu semináře dějin umění projevují další přístupy, které klasickou tradici otevírají vstříc promyšlení aktuálních podob dějin umění (kulturně-historické přístupy, antropologie a dějiny obrazu).

Východiska a situace na počátku 21. století

V prvních dvou desetiletích tohoto století seminář dějin umění pokračoval ve své proměně, jež navazovala na modernizaci devadesátých let 20. století, kterou zajišťovali profesori Jiří Kroupa a Lubomír Slavíček. Oba přitom navazovali jak na tradici brněnské školy, tak zprostředkovali aktuální zkušenosti ze zahraničí. Transformace současného semináře přesto doznala v porovnání se situací před dvaceti lety dalšího stupně. Jedním z projevů této změny byl zvýšený počet studentů, kteří byli v duchu dobových kvantifikačních trendů přijímáni do nově rozděleného bakalářsko-magisterského studia. To umožnilo (a současně si vynutilo) personální posílení ústavu, kdy se zajistila další profesorská pozice (zastoupila ji medievistka Milena Bartlová, působící zde v letech 1998–2010) a také místa docentů pro moderní umění (Alena Pomajzlová a Ladislav Kesner). Své pozice zde jako odborní asistenti získali i příslušníci nastupující generace absolventů brněnského semináře (Pavel Suchánek, Michaela Šeferisová Loudová, později Radka Nokkala Miltová a na přechodnou dobu Petra Trnková). Následně k nim přistoupil Ondřej Jakubec, absolvent Univerzity Palackého v Olomouci, a dále Ivan Foletti z univerzity v Lausanne. V současné době (od roku 2017) toto generační obohacení završují Tomáš Valeš a Marcela (Chmela-



Slavnostní otevření Knihovny Hanse Beltinga dne 19. dubna 2016 v prostorách Semináře dějin umění FF MU. Vlevo Alžběta Filipová, uprostřed H. Belting, vpravo I. Foletti (zády) a děkan filozofické fakulty M. Pol
Zdroj: Seminář dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

řová) Rusinko, rovněž nedávni zdejší absolventi. Jen samotný tento výčet signalizuje hlubokou personální, ale i profilovou proměnu, kterou seminář dějin umění v uplynulých dvou dekadách prodělal. Předchozí profesorský model, který byl založen na oborové specializaci a schopnosti pokrývat komplexní časová období omezeným počtem profesorů (většinou doplňující se dvojice: Kutal–Richter, Kudělka–Krsek, Kroupa–Slaviček), je tak postupně nahrazován spíše mezioborovým a časově úžeji definovaným přístupem. Lze to vnímat na jedné straně jako projev všeobecného specializačního trendu, stejně tak se v něm ale odráží přirozená personální obměna, která přinesla osobnosti s vyhraněným odborným zaměřením. Kmenová struktura pracoviště je přitom ještě v dílčí míře doplňována externisty, kteří přinášejí další tematická rozšíření. Tato transformace přirozeně rezonuje s proměnami oboru, který se v kontextu stále aktuálního kritického dějepisu umění vyrovnává s potřebou všestranné a interdisciplinárně založené interpretace uměleckých děl. Pestrost personálního složení i bohatství nabízených témat, metod a kurzů tak dobře reprezentuje tento otevřený prostor současných dějin umění.

Postupně se vyhraňující podoba současného semináře má své přirozené důsledky v konstruování studijního kurikula, které se aktuálně na všech stupních studia proměňuje, respektive prohlubuje, zintenzivňuje a doplňuje své základní nastavení, jak bylo definováno za působení Jiřího Kroupy a Lubomíra Slavička. Typickým rysem brněnského semináře tak bylo a stále je, že vedle základních propedeutických a oborových předmětů nenabízí nijak stabilní a opakující se soubor kurzů, což je cesta, kterou se většinou ubírají jiná domácí vysokoškolská pracoviště dějin umění. Brněnský model naopak staví na co největším bohatství volitelných předmětů a možnosti volby ze strany studentů. Důsledně to také reflektuje vlastní badatelská témata pracovníků semináře, kteří při výuce prezentují výsledky svého vlastního výzkumu. Již od bakalářského stupně je kladen důraz nejen na prohlubované znalosti dějin umění, ale také na hledání vlastní specializace a především na získávání dovedností, které se koncentrují jak na znalectví, památkovou péči či kurátorství, stejně však také na pěstování komunikačních schopností a dovedností

prostředkovat různými formami umění. Cílem toho je žádoucí propojování akademických znalostí s jejich praktickým použitím. Cílem strukturované a pestře obměňované studijní nabídky je, aby co nejvíce studentů mohlo rozvinout své schopnosti analýzy a interpretace uměleckých děl minulosti. V současné době seminář dějin umění garantuje studijní programy na všech úrovních studia (bakalářské, magisterské a doktorské).

Výzkum a badatelské zaměření: seminář dějin umění a jeho centra

Výzkumné zaměření semináře dějin umění přirozeně zrcadlí témata jak starší generace historiků umění, tak nové generace, která formuluje vlastní badatelský program do budoucnosti. V řadě ohledů se však ukazuje, že některá témata vykazují přirozenou badatelskou kontinuitu, což je někdy dáno logicky nástupnictvím žáků. V první řadě jsou to obecně umělecké dějiny Moravy, resp. širšího středoevropského prostředí, zejména v moravsko-rakouském kulturním prostoru. Tento výzkum se odehrává především v kontextu raně novověkých studií, které dnes při semináři reprezentuje nově ustavené Centrum pro studium raného novověku, které spojuje podobně orientované historiky a historiky umění – jak univerzitní akademiky, tak další specialisty (často odchovance brněnských dějin umění). Výzkum vizuální kultury raného novověku na Moravě a ve střední Evropě je přitom organizován těsnou spoluprací s obecnými historiky, nejen na bázi individuálních projektů, ale i na nově ustaveném kolektivním fóru, bienální konferenci *His artibus*. Tradiční lokální zakotvení semináře mohou z posledních let doložit například následující projekty řešené nejčastěji v rámci Grantové agentury České republiky: *Vědecký katalog obrazárny v Rájci nad Svitavou a sběratelství rodu ze Salm-Refferscheidtu v 18.–20. století*; *Sochař Ondřej Schweigl, úloha umělce a proměna umění na prahu moderní éry (1760–1815)*; *Mytologická témata v nástrojných malbách 17. století v Čechách a na Moravě v celoevropském kontextu* či *Za chrám, město a vlast. Olomoucký biskup Karel z Lichtensteinu-Castelcornu uprostřed barokní Evropy* (projekt NAKI II). Intenzivní zapojení semináře dějin umění nemohlo chybět ani u projektu vícesvazkových *Dějin Brna* (zvláště sedmý svazek vznikl téměř výhradně přičiněním jeho pracovníků). Do mezinárodního prostředí se tento lokální výzkum zapojuje řadou přirozených aktivit (publikace, konference), ale také na institucionální bázi zapojením semináře dějin umění (prostřednictvím Michaely Šeferisové Loudové) do badatelského konsorcia Research Group for Baroque Ceiling Painting in Central Europe (BCPCE), založeného ve Vídni v roce 2006.

Pokud toto výzkumné zaměření odpovídá tradičnímu zakotvení semináře v zemském rámci i logickému pokračování a propojování badatelských perspektiv učitelů a žáků, pak jsou další výzkumné oblasti projevem specifické osobní orientace jednotlivců. Výrazně se profiluje především Ivan Foletti, medievista se zaměřením na mediteránní svět pozdní antiky a raného středověku, který staví do centra pozornosti otázky senzuační percepce a prožívání, respektive fungování uměleckých děl, zejména v kontextu liturgické praxe a náboženské zkušenosti. Platformou pro tento výzkum je Centrum raně středověkých studií: Západ, Byzanc, Islám při semináři dějin umění, kde se mu brzy podařilo vytvořit pracoviště se silným badatelským zázemím (jak z hlediska doktorských studentů, tak zahraničních badatelských špiček). Vedle etablování řady mezinárodních vztahů na tomto výzkumném poli (Zentrum für Literatur- und Kulturforschung Berlin, Université de Lausanne, Bibliotheca Hertziana, Max-Planck-Institut für Kunstgeschichte, Řím) je velikou devízou tohoto směřování skutečnost, že se do badatelských aktivit daří systematicky zapojovat studenty.

Zásadní snahou přitom je podporovat publikace studentů a absolventů zejména doktorského studia, které vytvářejí první odrazové můstky na počátku jejich další profesní kariéry (z po-

sledních let například Zuzana Frantová, *Hereze a lojalita. Slonovinový Diptych z pěti částí z pokladu katedrály v Miláně*, 2014; Tomáš Valeš, *Příběhy slávy a zapomnění. Znojemští umělci, jejich díla a osudy na sklonku baroka*, 2014). Stejně tak však seminář podporuje další publikační aktivity doktorandů, zejména sborníků z konferencí, které organizují (např. Ondřej Jakubec (ed.), *Parallel Contributions to Research in the Art and Visual Culture of Early-Modern Central Europe*, Brno – Princeton, 2013; Zuzana Ragulová – Jan Galeta (eds), *Admired As Well As Overlooked Beauty – Contributions to Architecture of Historicism, Art Nouveau, Early Modernism and Traditionalism*, 2015); Alžběta Filipová – Zuzana Frantová – Francesco Lovino (eds.), *Objects of Memory, Memory of Objects. The Artworks a vehicle of the Past in the Middle Ages*, 2014). Specifickou formou vtažení studentů do publikačních aktivit semináře byl kolektivní překlad a následné vydání knihy Herberta Kesslera *Ani Bůh ani člověk. Slova, obrazy a středověká úzkost z výtvarného umění* (2016) či *Migrating Art Historians on the Sacred Ways* (2018).

Dalším osobitým prostředím badatelských aktivit je výzkum Ladislava Kesnera, který na poli vizuálních studií, dějin obrazu a kognitivních věd (neurověd) otevírá výjimečný transdisciplinární prostor (např. projekt *Afektivní odpověď na vizuální umění: propojení uměnovědného a neurovědního pohledu*). Také tato orientace se profiluje v rámci specifického Centra pro dějiny obrazu, které vytváří i do budoucna zázemí pro systematickou činnost na poli stále více diskutovaného místa dějin umění v rámci obecnějších věd o obraze (*Bildwissenschaft*). Prostřednictvím této transdisciplinární orientace se daří pronikat do světových mezioborových periodik (např. *Frontiers in Psychology, Epilepsy and Behavior, Interdisciplinary Science Reviews*).

Přirozené internacionální zakotvení se projevuje řadou aktuálních projektů (*Transforming the Spaces and the Minds. Materiality, Performativity and Perception in the Late Antique (4th–6th century) Baptismal Zones, Migrating Art Historians on the Sacred Way, The Heritage of Nikodim P. Kondakov in the Experiences of André Grabar and the Seminarium Kondakovianum*) a také publikací, při jejichž vydávání systematicky spolupracujeme s římským vydavatelstvím Viella, které zejména zajišťuje potřebnou celosvětovou distribuci (např. Ivan Foletti – Manuela Gianadrea, *Zona liminare. Il narcece di Santa Sabina a Roma, la sua porta e l'iniziazione cristiana*, 2015; Ivan Foletti – Zuzana Frantová, *The Antique Memory and the Middle Age*, 2015; Ivan Foletti – Manuela Gianadrea, *The Fifth Century in Rome Art, Liturgy, Patronage*, 2017 a další tituly v rámci specifické římské ediční řady *Studia Artium Mediaevalium Brunensia*). Symbolickým projevem tohoto mezinárodního zakotvení semináře se stalo založení Knihovny Hanse Beltinga v roce 2016. Jeden z nejvýznamnějších světových historiků umění díky iniciativě Ivana Folettiho věnoval brněnské univerzitě část své knihovny (společně se sbírkou Christy Belting-Ihm), a vytvořil tím prostor nejen pro bádání, ale především setkávání specialistů z celého světa. Knihovna se od doby svého vzniku stala místem řady mezinárodních konferencí a sympozií, z těch nedávných např. *Odkaz Aby Warburga* (2016), *From Nikodim Kondakov to Hans Belting Library. Byzantine Studies as a Bridge between the Worlds* (2016), *Nová věcnost v Československu?* (2017), *Orient oder Rom? Prehistory, history and reception of a historiographical myth, 1880–1930* (2017), *Walking and the Iconic Presence* (2017) a další.

Publikační a prezentační program

Všemi těmito aktivitami se seminář dějin umění snaží vycházet ze svého akademicky limitovaného prostředí, což se děje na odborné i popularizační úrovni řadou činností. Vychází to z přesvědčení o smyslu dějin umění a obecně humanitních disciplín, které musí výsledky své práce soustavně promítat do nejširšího veřejného prostoru. Cílem toho je nejen snaha šířit poučení a rozšiřovat povědomí o výsledcích naší práce, ale také napomáhání ke kultivaci tohoto prostředí, přinejmenším rozvíjením povědomí o hodnotách a významu kulturního dědictví a jeho studia pro současnost. Přirozeně se tyto aktivity odvíjejí prostřednictvím publikací – v první řadě jsme



Členové Centra pro studium raného novověku při Semináři dějin umění FF MU u příležitosti oslav 90. let semináře dějin umění, Vila Stiassni v Brně, 2017. Zleva doprava: Z. Míchalová, T. Říhová, Z. Macurová, M. Šeferisová Loudová, M. Konečný, P. Suchánek, J. Kroupa, L. Slaviček, R. Nokkala Miltová, T. Valeš, O. Jakubec

Foto: T. Zwyrtke. Zdroj: Seminář dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

vydavatelé dvou odborných periodik: *Opuscula historiae artium* a *Convivium: Exchanges and interactions in the arts of Medieval Europe, Byzantium, and the Mediterranean* (ve spolupráci Masarykovy univerzity, Akademie věd České republiky a Université de Lausanne). Oba časopisy jsou indexovány v mezinárodních databázích Scopus a Erih+, *Convivium* je také součástí databáze Web of Science, ESCI. Vědecký potenciál pracovníků je nepominutelný a seminář patří (měřeno kvantifikačními měřítky systému RIV) k nejvýkonnějším v rámci celé fakulty. Překračování úzkého disciplinárního profilu se děje i formou spolupráce s řadou dalších institucí, nejpřirozeněji s blízkými historickými obory – na půdě Masarykovy univerzity logicky a tradičně s historickým ústavem, s nímž byl seminář dějin umění například zapojen do výzkumného záměru Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura (2005–2011) a v současnosti do dalšího společného projektu ve formě Centra pro transdisciplinární výzkum kulturních fenoménů ve středoevropských dějinách – obraz, komunikace, jednání. Výrazem těsné osobní spolupráce je řada dalších dílčích projektů či publikací (např. Tomáš Malý – Pavel Suchánek, *Obrazy očiště. Studie o barokní imaginaci*, 2013). Některé významné výstupy pracovníků semináře dějin umění přitom jednoznačně přispívají k samotnému profilování a formaci současného obrazu a náplně umělecko-historické disciplíny – za všechny lze zmínit nepřekonanou historiografickou a metodologickou syntézu Jiřího Kroupy *Školy dějin umění a Metody dějin umění* (1996/2007, 2010), reprezentativní *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, teoretiků a publicistů v českých zemích a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů (asi 1800–2008)* z roku 2016 (editor L. Slaviček a kol.) či skutečnost, že po třech ročních tradičních sjezdech domácích historiků umění (konaných vždy v Praze) se jeho 4. ročník konal v roce 2012 v Brně.

Do veřejné sféry pronikají aktivity semináře prostřednictvím řady výstav (a katalogů), jež vznikají v kooperaci s dalšími partnery, nejčastěji s Moravskou galerií v Brně, Národními památkovými ústavy, Muzeem umění Olomouc, Krajskou galerií výtvarného umění ve Zlíně, Vlastivědným muzeem v Olomouci, Západočeskou galerií v Plzni, Východočeskou galerií a dalšími. Z množství těchto výstav, kterými se pracovníci semináře dějin umění profilovali již od počátku jeho existence, lze z posledních let zmínit namátkou alespoň tyto: *Josef Sadler 1725–1767* (2011), *Obrazy mysli. Mysl v obrazech* (2011), *Růžena. Příběh malířky Růženy Zátkové* (2011), *Rytmy + pohyb + světlo. Impulsy futurismu v českém umění* (2013), *Josef Stern 1716–1775* (2015), *Václav Chad: Nevěděli jsme, kdy skončí válka* (2015), *Meziválečná moderna ve sbírkách Západočeské ga-*

lerie v Plzni, 1918–1938 (2016), Milada Schmidtová Čermáková (1922–2015). Chodkyně v mracích (2017), Obraz a slovo v českém výtvarném umění šedesátých let (2017), Otto Gutfreund sochař (2017), Trauma – tíseň – extáze – prázdnota. Formule patosu, 1900–2018 (2018) a mnohé další. Výstavní projekty, k nimž se pracovníci semináře dějin připojují či jej v nemalé míře i koncipují, odpovídají obecnější snaze překračovat úzce partikulární akademické zájmy. Seminář vstupuje do řady vydavatelských projektů nejen z hlediska své badatelské orientace, ale také kvůli vědomí povinnosti ovlivňovat obraz dějin umění a přispívat k důležitým publikacím, jakkoliv je tato aktivita ne vždy měřitelná kvantitativně-vědeckými či ekonomickými kritérii. Dokladem může být dlouholetá spolupráce s brněnským nakladatelstvím Barrister a Principal, jehož řadu Dějiny a teorie umění pomáhal koncipovat J. Kroupa s úmyslem prostředkovat českými překlady důležitá díla představitelů světové historiografie dějin umění, například A. Chastela, M. Baxandalla, P. Francastela a dalších. V současné době tak byly díky této spolupráci publikovány vybrané texty Miloše Stehlíka *Kam kráčíš, česká památková péče?*, *Fotografie především* (věnováno Antonínu Dufkovi, editoři: Lukáš Bártl a Petra Trnková) či sborník *Aby Warburg. Porozumět dějinám umění a kulturní historii* (2016, ed. Ladislav Kesner). V kooperaci s Moravskou galerií v Brně bylo podobně vydáno reprezentativní životní dílo významného českého, dlouho v italské emigraci žijícího historika umění Eduarda Safarika *Johann Kupezky (1666–1740): Gesamtwerk* (2014). Další obdobnou spoluprací mohou doložit publikace připravené spolu s Národním památkovým ústavem, kdy byly vydávány edičně i finančně náročné publikace, např. *Aristokracie ducha a vkusu. Zámecká obrazárna Salm-Reifferscheidtů v Rájci nad Svitavou* (eds. Lubomír Slavíček a Petr Tomášek, 2015) či *Na věčnou paměť, pro slávu a vážnost. Renesanční aristokratická sídla v Čechách a na Moravě ve správě Národního památkového ústavu* (ed. Michal Konečný, 2017). Neopomenutelnou a podstatnou součástí tohoto veřejného působení je i popularizace a oslovování nejširšího publika ve formě přednáškových cyklů Středověk jinak, R'n'B či Univerzity třetího věku, do nichž se zapojují také studenti semináře dějin umění.

* * *

Když Jiří Kroupa zakončoval v roce 1997 almanach věnovaný sedmdesátému výročí založení semináře dějin umění, formuloval na závěr jeho historického přehledu jistou programovou vizi pro další období. Podle něj měl brněnský seminář představovat „*interdisciplinární centrum výzkumu uměleckých děl za užití rozmanitých metod a přístupů, které by pomohly všestranně interpretovat umělecká díla minulosti a současnosti. Úkolem, před kterým dnes stojíme, jsou ve svém principu zcela přirozeně stále dějiny uměleckých děl*“. Lze konstatovat, že tento program se snad daří naplňovat. Personální zázemí současného semináře dějin umění zajišťuje nejen dostatečný počet kompetentních vyučujících a výzkumných pracovníků, ale současně utváří pestré badatelské portfolio. Především ale toto prostředí poskytuje atraktivní studijní nabídku, která je stále vyhledávaná uchazeči o studium. Seminář dějin umění pro ně připravuje fascinující cestu světem obrazů minulosti, při které se však neméně tak naučí rozumět smyslu těchto všudypřítomných obrazů i v naší současnosti.

Webové stránky pracoviště: <http://dejinyumeni.phil.muni.cz/>